

Василь Тучапець
Івано-Франківський богословський університет
імені св. Івана Золотоустого

Офіційне становище Російської Православної Церкви щодо питань єдності Церков на основі соборного документа «Основні принципи ставлення Російської Православної Церкви до інославнох» (Москва, 2000 р.)

У церковних середовищах та в більшості богословських кіл часто стверджується, що екуменізм – це витвір західного християнства. Його ідеї широко пропагує лише Католицька Церква, натомість Православні Церкви, зокрема Російська Православна Церква (далі – РПЦ), дуже вороже налаштована до будь-яких екуменічних питань. До речі, такої ж думки дотримуються і православні вірні цієї Церкви та навіть частина духовенства, а особливо монашество. Це правда, що вже саме слово *екуменізм* викликає у багатьох із них дуже негативні асоціації через нав'язаний міф про ототожнення цього терміна із небезпекою зречення православної віри [2, с. 5-27].

Хоча, сягаючи етимології, екуменізм походить від грецького слова *oikoumene* і має багату історію значень. «Екуменія» – це найперше географічне поняття, що означає цілість заселеної землі. Таке розуміння слова зустрічаємо у працях грецького філософа Аристотеля. У пізніших філософів це поняття швидко збагачується аспектом культури: йдеться про територію землі, що плекає грецьку культуру. В епоху римської цивілізації екуменія ототожнюється з політично-правовим полем цієї імперії [12, с. 28].

Це слово зустрічаємо і в оригінальних текстах Нового Завіту, які, як знаємо, написані грецькою мовою. «Тими днями вийшов наказ від кесаря Августа переписати *всю землю (pasan ten oikoumenen)*» (Лк. 2: 1). У Євангеліях термін «екуменія» також поєднується із місією Христа: «І ця Євангелія Царства буде проповідуватися *по всьому світі (en hole te oikoumene)*, на свідоцтво всім народам» (Мт. 24: 14).

Вищезгадані значення приймає і християнство. Прикметник «екуменічний» набуває еклезіального характеру і вживається на означення чогось, що належить до Церкви як цілості. В богословській літературі говориться про екуменічні собори – II Вселенський Собор у Константинополі (381) окреслив Нікейський Собор (325) «Вселенським», тобто Екуменічним [12, с. 29].

У патристичні часи Патріархи Константинополя, прагнучи підкреслити вселенськість свого служіння, приймають та визнають екуменічність константинопольського престолу. Донині існує синонім: Константинопольський Патріарх – Екуменічний Патріарх. В даному випадку йдеться про те, що він є вселенським, а не про те, що він є богословом-екуменістом чи проводирем єдності Церков [11, с. 33-44].

І лише на початку ХХ ст., з виникненням у християнстві руху примирення та відновлення єдності поміж християнськими Церквами, слово «екуменізм» було апліковане до всього, що стосується саме єдності Церков. Згодом, у середині ХХ століття, канонічні Православні Церкви активно та офіційно включились у цей екуменічний рух, що було висвітлено в одному із попередніх номерів цього богословського журналу [7, с. 117-123].

Все це в цілому свідчить про те, що сам термін «єкуменізм» не є таким вже страшним, як його представляють противники чи борці «за правдиву віру», оскільки це біблійний, патристичний та еклезіальний термін. Можливо, трудність світосприйняття криється в «-ізмі» цього слова. У сучасному християнстві щораз частіше використовуються його видозміни: єкуменія, єкуменічний рух, єкуменічне богослов'я.

Натомість у даному дослідженні хотілось би зосередитись, зокрема, на офіційному ставленні РПЦ до питань єдності Церкви. Полеми нашого дослідження буде документ Ювілейного Архієрейського Собору «Основні принципи ставлення Російської Православної Церкви до інославнос» (13-16 серпня 2000 р.). Отже, йдеться про офіційний та найвищого рангу соборний документ всієї РПЦ, який було прийнято патріархом Алексієм II та 144 православними ієрархами (в тому числі митрополитом Кирилом – сьогоднішнім патріархом РПЦ). Під час цього собору було прийнято також ряд інших пасторальних документів. Постанови цього Ювілейного Собору по сьогодні залишаються для цієї Церкви на офіційному рівні орієнтирами подальшого розвитку [10].

Те, що цей соборний документ було написано 14 років тому, жодною мірою не применшує його актуальності та важливості, оскільки це програмний документ на десятиліття, подібно до документів II Ватиканського Собору Католицької Церкви, які написані 50 років тому. Зрештою, цей документ РПЦ неодноразово потверджувався на синодальному та соборовому рівнях, зокрема в 2005 та 2008 роках. Безпосередньо із текстом документа можна ознайомитись на офіційній веб-сторінці РПЦ у розділі «Основні документи» [4].

Перше, що відразу зосереджує на собі увагу при прочитанні назви «Основні принципи ставлення Російської Православної Церкви до інославнос», – це, власне, її останнє слово. Інославнос – цебто той, хто по-іншому славить Бога. Цей термін говорить про те, що РПЦ відмовляється від середньовічного ярлика: якщо ти не православний, значить, ти – еретик або схизматик. Слово «інославнос» – це братерський крок РПЦ назустріч християнам інших Церков, він є визнанням можливості по-іншому славити одного правдивого Бога у Пресвятій Трійці [1, с. 17-18].

Звичайно, усередині РПЦ потрібно ще багато часу, щоб більшість, особливо духовенства та монашества, звикла до правди, що християнство не закінчується границями православ'я. Однак, правду кажучи, Католицька Церква також потребувала певного часу, щоб прийняти єкуменічні ідеї II Ватиканського Собору.

Соборний документ РПЦ складається із семи частин:

1. Єдність Церкви та гріх людських поділів.
2. Прагнення відновлення єдності.
3. Православне свідоцтво інославному світові.
4. Діалог із інославнос'ям.
5. Багатосторонні діалоги і участь в роботі міжхристиянських організацій.
6. Відносини Російської Православної Церкви з інославнос'ям на її канонічній території.
7. Внутрішні завдання у зв'язку з діалогом із інославнос'ям.

Завершує документ об'ємний Додаток «Історія та характеристика богословських діалогів із інославносними», в якому описано відносини з окремими Християнськими Церквами.

Коротко характеризуючи кожен з цих частин, слід наголосити на найважливіших аспектах. Так, у першій частині розглядається питання необхідності збереження єдності Церкви. РПЦ вболіває, що протягом історії християнства відбулись декілька великих поділів, тим самим не було збережено

заповідь Христа про єдність (п. 1.12). І хоча цей поділ розуміється як розірвання єдності із Православними Церквами (п. 1.13), однак Собор РПЦ визнає, що церковні спільноти, які втратили єдність із Православ'ям, «ніколи не розглядалися як повністю позбавлені благодаті Божої» (п. 1.15). Міра збереження благодатного життя в інославнох Церквах є тайною Божого Провидіння та Суду (п. 1.17). Тим самим, незважаючи на розірвання єдності поміж Церквами, у християнстві залишається деяке неповне спів причастя, яке служить завдатком можливості відновлення єдності в Церкві (п. 1.15).

РПЦ у своїй характеристиці інославнох конфесій застосовує диференційований підхід. Критерієм є ступінь збереження віри, устрою Церкви та норм духовного християнського життя [1, с. 18-24]. Собор РПЦ, посилаючись на 47 апостол. правило, суворо забороняє повторно уділяти Тайну Хрещення тим, хто був правосильно охрещений (п. 1.10).

У другій частині, присвяченій питанню відновлення єдності, стверджується, що найважливішою метою взаємовідносин Православної Церкви з інославнох є саме відбудова єдності християн (Ів. 17: 21). Отці Архієрейського Собору із особливою ревністю стверджують: «Байдужість щодо цього завдання чи відкинення його є гріхом проти Божої заповіді про єдність» (п. 2.2). До того ж РПЦ прагне до цілковитої єдності у вірі й євхаристійного співпричастя та відкидає модерні моделі єдності.

Не лише РПЦ, а в цілому усі Православні Церкви, свято дотримуючись Передання, досить критичні до будь-яких нових форм та моделей єдності християнства. Ідеалом для них залишається тільки Церква перших Семи Вселенських Соборів, Церква Св. Отців та Учителів патристичного періоду. Католицька Церква також у діалозі із Православ'ям посилається до I тисячоліття, оскільки це час спільного еклезіального співпричастя Сходу і Заходу [6].

У третій частині соборного документа РПЦ розглядається питання православного свідчення інославному світові, отже, йдеться про ортодоксальну позицію стосовно інших християн. Ієрархи РПЦ цю позицію виражають, цитуючи постанови Третьої Передсоборної Всеправославної Конференції (1986), яка свого часу згромадила представників усіх Православнох Церков, щоб виробити однозначну православну позицію з багатьох питань, зокрема єкуменічних. По сьогодні залишається актуальним для усіх православних християн у взаєминах з інославнох «свідчення істини, яке виражене в Переданні Церкви» і «яке в повноті збережене Православною Церквою» (п. 3.1).

Це досить характерна термінологія, суть якої полягає у визнанні того, що Православна Церква нічого на офіційному рівні не додавала і не віднімала від віровчення (Передання), яке отримала від Церкви Отців та Семи Вселенських Соборів. І саме представлення цього віровчення як догматичної основи для майбутньої єдності християн є ключовою позицією Православної Церкви стосовно інославнох, але в жодному випадку не прозелітизм, не відкинення чи засудження інших християн.

У четвертій частині документа висвітлюється питання діалогу з інославнох. Отці Архієрейського Собору визнають, що РПЦ має свою вже двохсотлітню історію провадження таких діалогів (*безпосередній історичний опис таких діалогів із окремими Церквами наведено в Додатку до соборного документа*). Характерною особливістю таких діалогів є їх богословський характер, оскільки однозначність у віровченні, як вже зазначалось, для Православної Церкви є необхідною основою для церковної єдності. Саме тому перед безпосереднім звершенням Євхаристії, перед Літургійною Анафорою є необхідна передумова: *спільне визнання віри*, до якого священнослужитель закликає словами: «Возлюбім

один одного, щоб *однодумно визнавати*», а вірні продовжують: «Отця, і Сина, і Святого Духа, Трійцю єдиносущну і нероздільну» [9, с. 143-172].

У цій частині соборного документа зустрічаємо слова, які показують, що РПЦ поступово вчиться відкритого діалогу з інославіям. Так, можна лише вітати, в екуменічному світлі, слова Собору про те, що православне «свідощтво не може бути монологом», «діалог передбачає дві сторони, взаємну відкритість до спілкування, готовність до розуміння» (п. 4.5).

Ієрархи РПЦ певною мірою перевищили себе, окреслюючи: «Діалог з інославіям знову відродив розуміння того, що єдина вселенська істина і норма в різних культурно-мовних контекстах може бути виражена і втілена в різних формах» (п. 4.7). Саме тому потрібно «рекомендувати заснування в рамках богословських діалогів спільних дослідницьких центрів, груп і програм», проведення «спільних богословських конференцій, семінарів і наукових зустрічей» (п. 4.8).

П'ята частина «*Основних принципів ставлення Російської Православної Церкви до інославіям*» розкриває тему багатосторонніх християнських діалогів та участі в міжхристиянських організаціях. Свою позицію в цьому питанні РПЦ ототожнює із світовим православ'ям, з обережністю ставлячись особливо до міжхристиянських організацій, беручи до уваги їх модерність. Участь у багатосторонніх християнських діалогах напряму залежна від того, наскільки Православна Церква має можливість виражати свою характерну еклезіологічну позицію та свідощтво істині [5, с. 277-278].

Шоста частина соборного документа на перший погляд найбільш дискусійна, оскільки піднімає проблематику відносин РПЦ з інославіям на її канонічній території. Прочитавши назву цієї частини, дехто може помилково подумати, що РПЦ ставиться до інославіям залежно не від віровчення та церковного устрою, а від того, де вони знаходяться: чи на її канонічній території, чи поза її межами. Звичайно, це помилкове бачення, в офіційному соборовому документі воно представлено цілком по-іншому.

Взагалі термін «канонічна територія» заслуговує на цілком окреме дослідження, оскільки це досить складне історичне, еклезіологічне та канонічне питання. Християнські Церкви розуміють його по-різному: хтось дослівно, хтось символічно, хтось лише в історичному аспекті без сучасних можливостей його аплікації, оскільки вірні Церков у модерному світі досить географічно розсіяні. Навіть сама Російська Православна Церква у вересні 2011 року була попереджена чотирма православними патріархами, щоб вона дотримувалася принципу «канонічної території» на Святій Землі щодо Єрусалимського Патріархату [8].

Будучи чесним до кінця, потрібно визнати, що це не лише внутрішня проблема православ'я. Адже те, що УГКЦ вже багато років, за словами владики Діонісія Ляховича, не може створити екзархат (не кажучи вже про єпархію) на римо-католицькій території Італії та Іспанії, де перебуває значна кількість греко-католицьких вірних, свідчить про особливу складність цього питання, яке виходить далеко за межі екуменізму, хоча діалог на тему розуміння терміна «канонічна територія» вкрай необхідний, щоб уникнути будь-яких звинувачень щодо подвійних стандартів [3, с. 21].

Однак повернімось до безпосереднього обговорення шостої частини досліджуваного документа. Собор РПЦ дуже зважено намагається провести границю між правом інших Церков на проповідь і служіння своїм вірним та визнанням за собою канонічної території. Офіційно православні ієрархи визнали за інославіями християнами право на свідощтво і релігійну освіту серед груп населення, які традиційно до них належать (п. 6.3). Однак місія традиційних

конфесій можлива лише за умов, що вона реалізується без прозелітизму і не за рахунок «перетягування» вірних (п. 6.2).

Натомість Православна Церква виступає проти будь-якої деструктивної місіонерської діяльності сект. У документі подано чітку відмінність між християнством та сектантством: «Православна Церква проводить чітку різницю між інославним віровизнанням, що визнає віру в Пресвяту Трійцю, Боголюдськість Ісуса Христа, та сектами, які відкидають ті основні християнські догми» (п. 6.3). Дуже прикро, що багато православних осіб у цьому питанні, особливо у засобах масової інформації, подають власну, часто протилежну думку, помилково ідентифікуючи її з думкою цілої РПЦ.

Собор вказує, що відносини РПЦ з інославними християнськими спільнотами в країнах СНД та Балтики повинні реалізовуватися в дусі братерської співпраці Православної Церкви з іншими традиційними конфесіями з метою спільного збереження християнських моральних цінностей, служіння загальносуспільній згоді, припинення прозелітизму на канонічній території РПЦ (п. 6.1).

Сьома частина документа присвячена внутрішнім завданням РПЦ у зв'язку з діалогом із інослав'ям. Отці Собору свідомі того, що нині усередині цієї Церкви існує проблема світосприйняття інославних і що потрібно ще багато праці, щоб православні вірні достойно представляли православ'я в діалозі з іншими християнами. Саме усім палким оборонцям православної віри Собор скеровує настанову: «Неприпустимими є образи на адресу інославних», «спілкуючись із інославними, православні мають свідчити про Святість Православ'я, про єдність Церкви», не розділяючи віровчення з іншими християнами, «православні покликані з християнською любов'ю ставитися до людей, які їх визнають» (п. 7.1).

Немов прямим контрастом до цих слів є ставлення до інославних у православних монаших осередках (напр. деяких монахів Почаївської Лаври), які визнають християнами лише православних вірних. І це є однією із внутрішніх проблем РПЦ. Вона свідомо цієї проблеми і визнає це у своєму офіційному документі, тож, сподіваємось, поступово відбуватимуться зміни [10].

Отці Собору вимушені констатувати і проблему фундаментальних середовищ, які будь-який діалог Православної Церкви з інослав'ям оцінюють як «зраду Православ'я» (п. 7.3). Саме стосовно людей, «які сіють зерна обману серед простих вірних», Собор закликає вжити канонічні санкції, щоб напоумляти та настановляти на істинний шлях.

Ієрархи РПЦ, передбачаючи можливість оскарження з боку фундаментальних середовищ, цитують рішення Всеправославної зустрічі в грецькому місті Салоніки (1998). Під час цієї зустрічі представники всіх канонічних Православних Церков, які зібрались на запрошення Константинопольського Патріарха Вартоломея, «одноголосно засудили ті групи розкольників, а також певні екстремістські групи всередині Помісних Православних Церков, які використовують тему єкуменізму для критики церковного керівництва та підриву його авторитету, прагнучи тим самим викликати незгоди та розколи в Церкві» [5, с. 276]. Адже «за чимало десятиліть православної участі в єкуменічному русі жоден представник тієї чи іншої Помісної Православної Церкви ніколи не зраджував Православ'я» (п. 7.3).

Делегати Всеправославної зустрічі в Салоніках (1998) були одностайні у своєму розумінні необхідності продовження участі в різних формах міжхристиянської діяльності: «Ми не маємо права відмовлятися від місії, покладеної на нас Господом Ісусом Христом, – місії свідчення Істини перед

неправославним світом. Ми не повинні розривати стосунки з християнами інших конфесій, які готові співпрацювати з нами» [5, с. 276-277].

Як бачимо, Ієрархи Ювілейного Собору РПЦ як додатковий аргумент ортодоксійності в питанні будівництва єдності християн використовують голос світового православ'я, тим самим засвідчуючи, що духовна праця над зближенням християнських Церков у жодному разі не становить загрози православної вірі, а навпаки, є майданчиком для братерського свідчення та відкриття іншим християнам багатств Християнського Сходу.

Саме тому у заключному слові соборового документа «*Основні принципи ставлення Російської Православної Церкви до інославнох*» сказано, що, на відміну від більшості трагічних століть розколів, ненависті та відчуження, у ХХ столітті роз'єднані християни проявили прагнення до відбудови єдності Церкви. РПЦ офіційно відповідає готовністю вести діалог істини та любові з інославнох, адже цей діалог натхненний закликом Христа до єдності його учнів.

Не менш цікавим є Додаток «Історія та характеристика богословських діалогів із інославнох» до документа РПЦ. Однак, беручи до уваги об'ємність та необхідність детальної рефлексії над історією відносин (наприклад Католицької Церкви із РПЦ), цій темі потрібно присвятити окрему публікацію.

На завершення ж цього дослідження слід зазначити, що в жодному випадку автор не ставив собі за мету бути адвокатом РПЦ чи в чомусь її оскаржувати, а лише прагнув донести до всіх, хто цікавиться питанням єдності християн, і до більшості тих, хто вороже ставиться до єкуменічних питань, офіційну позицію однієї Православної Церкви як поле для рефлексії.

Список використаних джерел

1. Боровой В. Русская Православная Церковь и экуменическое движение (историко-богословское обозрение) // Православие и экуменизм. Документы и материалы 1902–1998 / М.: Отдел Внешних Церковных Сношений Московского Патриархата, 1999. – С. 6–53.
2. Кураев А. Вызов экуменизма. – М.: Издательский Совет РПЦ, 2003. – 384 с.
3. Ляхович Д. Західна Церква не готова прийняти наших екзархів // Наш Собор. – 2011. – № 3. – С. 21.
4. Основные принципы отношения Русской Православной Церкви к инославию [Електронний ресурс] // Юбилейный Архиерейский Собор Русской Православной Церкви. Москва. Храм Христа Спасителя. 13-16 августа 2000 года. – Режим доступа: <http://www.patriarchia.ru/db/text/418840.html>
5. Прикінцевий документ міжправославної зустрічі: «Оцінка нових фактів у стосунках між православ'ям та єкуменічним рухом» (Салоніки, 29 квітня – 2 травня 1998 р.) // Знаки часу: до проблеми порозуміння між Церквами / [упоряд. З. Антонович, М. Маринович]. – К.: Сфера, 1999. – С. 276-278.
6. Томос Агапіс. Документи про відносини Римського і Константинопольського Престолів у 1958-1984 рр. / [пер. з англ.; наук. ред. Н.І. Кочан]. – К.: Дух і Літера, 2001. – 558 с.
7. Тучапець В. Розвиток єкуменічного руху в Православних Церквах // Науковий вісник Івано-Франківської теологічної академії УГКЦ «Добрий Пастир»: Зб. наук. праць. Теологія / Гол. ред. Р.А. Горбань. – Вип. 3. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 117-123.
8. Чорноморець Ю. Константинопольський Собор 1-3 вересня 2011 року і Московський Патріархат [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/44263/
9. Шмеман О. Євхаристія. Таїнство Царства / [з рос. пер. Т. Різун]. – Львів: Свічадо, 2007. – 272 с.

10. Alfejev H. Russian Orthodoxy and Ecumenicism [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.orthodoxytoday.org/articles5/HilarionWCC.php>
11. Clément O. Prawda was wyzwoli. Rozmowy z Patriarchą ekumenicznym Bartłomiejem I / [перекл. J. Dembska, M. Żurowska]. – Warszawa: Verbinum, 1998. – 245 с.
12. Skowronek A. Próba określenia ekumenizmu // Ku chrześcijaństwu jutra. Wprowadzenie do ekumenizmu / [ред. W. Hryniewicz, J. S. Gajek, S. J. Koza]. – Lublin: TN KUL, 1996 – С. 27-37.

Анотації

У статті розглядається тема офіційного ставлення Російської Православної Церкви до екуменічних питань єдності Християнських Церков на основі детального ознайомлення із документом Ювілейного Архієрейського Собору «*Основні принципи ставлення Російської Православної Церкви до інославнох*». Дослідження відкриває багато нових екуменічних поглядів Російської Церкви та дозволяє глибше зрозуміти актуальні проблеми відновлення єдності Церков.

Vasyl Tuchapets

The official position of the Russian Orthodox Church on issues of unity of the Churches on the basis of conciliar document «The Basic Principles of the Attitude of the Russian Orthodox Church to the Non-Orthodox»

The article considers the issue of the official attitude of the Russian Orthodox Church to the ecumenical unity of Christian Churches on the basis of detailed examination of the document the Jubilee Council of Bishops' «The Basic Principles of the Attitude of the Russian Orthodox Church to the Non-Orthodox» (Moscow, 2000). The study opens many new ecumenical views of the Russian Church and allows a deeper understanding of current problems of restoring the unity of the Churches.